

Blagoje Bersa, skladatelj, ki se je prav tako rodil 21. decembra 1873

Zdravko Drenjančević

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek

V zgodovini evropske glasbe konca 19. in začetka 20. stoletja velja izpostaviti imeni dveh skladateljev sodobnikov, in sicer Josipa Ipavca, ki je pomembno prispeval k razvoju slovenske umetniške glasbe, in Blagoja Berse, začetnika hrvaške glasbene moderne. Čeprav sta delovala v različnih mestih in življenjskih okoliščinah, povezovanje ravno teh dveh umetnikov ni naključno. Odlomki iz obeh biografij kažejo na določene skupne točke. Oba umetnika sta rojena istega dne, 21. decembra 1873. Odraščala sta v družinah, kjer je imela glasba pomembno mesto, kar je odločilno vplivalo na njuno bodočo glasbeno usmeritev. Še en podatek kaže na povezavo med skladateljema, in sicer bivanje na Dunaju leta 1904. Ipavec se je le na kratko zadržal v avstrijski prestolnici, medtem ko je Bersa tam deloval več kot 15 let. Podatek o tem, ali sta se skladatelja med bivanjem na Dunaju ali ob kakšni drugi priložnosti dejansko spoznala, ni znan. Pričujoči prispevek prinaša prikaz življenja in glavnih značilnosti postarjalnega delovanja Ipavčevega sodobnika, Blagoja Berse.

Bersa se je rodil 21. decembra 1873 v Dubrovniku, v družini s slovanskimi, z romanskimi in germanskimi koreninami. Poleg imena Blagoje so v podpisih prisotne tudi druge različice njegovega imena, Benito, Benedikt, Blagoslav, Benedetto de Bersa, pa tudi plemiška titula Leidenthal (v prevodu Tugodolski) oziroma podpis Hektor Tugodolski.¹ Osnovno in srednjo šolo je obiskoval v različnih mestih, od Dubrovnika in Zadra ter vse do Trsta in Dunaja. Odraščal je v družini, ki je cenila umetnost, a kljub temu in velikemu zanimanju za glasbo kot tudi izjemnemu talentu se v otroštvu ni formalno glasbeno izobraževal.

¹ N. Bezić, *Tematski popis skladbi Blagoja Berse* (Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2018), 19.

Glasbenega šolanja je bil deležen v Narodno zemaljskem glasbenem zavodu v Zagrebu, kjer se je pri Ivanu Zajcu učil igranja klavirja (privatno tudi kompozicijo), pri Antonu Stöcklu teorijo glasbe in pri Hinku Geigerju violončelo (1893). Študij kompozicije je zaključil na dunajskem konservatoriju v razredu Roberta Fuchsa (1896–99).

Dunaj je kot evropsko kulturno središče Bersi omogočal stik s sodobnimi glasbenimi tokovi, kar je zanj predstavljalo pomembno umetniško nadgradnjo. Z vztrajnostjo, s predanim delom, poslušanjem in preučevanjem aktualnih umetniških stvaritev, še zlasti del Richarda Straussa, je v približno desetih letih usvojil sodobni glasbeni izraz in se popolnoma sprejel napredno glasbeno razmišljanje tistega časa.² Zaključku študija je sledilo par krajših angažmajev: deloval je kot zborovodja pevskega društva Trebević iz Sarajeva (1900), kot zborovodja pevskega društva Zvonimir iz Splita (1901) in kot dirigent Mestnega gledališča v Gradcu (1902). Med letoma 1903 in 1918 je deloval predvsem na Dunaju,³ najprej kot samostojni umetnik (šestmesečna turneja po Nemčiji, Švici in na Češkem v vlogi pianista, dirigenta in spremljevalca recitatorke Paule Wirth), zatem pa kot svetovalec in aranžer pri glasbenih založbah Doblinger (1911) ter Edition Slave (1919). Bivanje na Dunaju je Bersi zagotavljalo eksistenco, ki je na Hrvaškem ni mogel imeti. Ohranjal je stike s številnimi hrvaškimi intelektualci tako v domovini kot tudi tistimi, ki so na začetku prejšnjega stoletja živeli na Dunaju.⁴ Aktiven je bil v krogu Hrvatov, ki so se zbirali v majhni dunajski cerkvi Stiftskirche. Utemeljil je zbor, s katerim je kot organist in zborovodja izvajal hrvaške cerkvene ljudske napeve pa tudi nekatera avtorska nabožna dela.

Dve leti po vrnitvi v Zagreb (1919) se je začelo njegovo pomembno pedagoško delo na novoustanovljeni Glasbeni akademiji v Zagrebu, na kateri je leta 1922 postal profesor instrumentacije. Med njegovimi študenti so bili številni skladatelji, ki so pustili pomemben pečat v hrvaški umetniški glasbi, npr. Rudolf Matz, Zlatko Grgošević, Božidar Kunc,

2 L. Županović, »Značenje Blagoja Berse u hrvatskoj glazbenoj kulturi njegova vremena i danas te mjesto u europskoj glazbi,« *Zvuk* 1 (1974), 69.

3 Kratkotrajen angažma dirigenta opere v Osijeku se je za Berso začel v sezoni 1908/09, vendar se je kmalu vrnil na Dunaj.

4 Med intelektualci, s katerimi je Bersa ohranjal stike, so bili tudi hrvaški modernisti, pisatelja Ivo Vojnović in Milan Ogrizović ter kipar Toma Rosandić (N. Fabio, »Hrvatski modernisti u Dnevniku Blagoja Berse,« *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 27, št. 1 (2001): 47–54).

Ivan Brkanović, Milo Cipra, Boris Papandopulo itd. Bersa je umrl 1. januarja 1934 v Zagrebu. Njegova evropska življenjska pot se je »odvijala med domačim Mediteranom, avstro-ogersko prestolnico in hrvaškim glavnim mestom. V tem smislu je skorajda simbolično povezal multi-kulturalne energije in poglede evropske moderne na prelomu dveh stoletij, asimilacijsko odprtost ter periferijske posebnosti hrvaškega duhovnega prostora.«⁵

Obdobje po letu 1914 je za hrvaško glasbo pomenilo preobrat. V nasprotju z delovanjem Ivana Zajca, ki je bilo zaznamovano z italijansko operno glasbo, se je večina skladateljev naslanjala na ideje ilircev in najpomembnejšega skladatelja tega obdobja, Vatroslava Lisinskega. Oblikovanje hrvaškega nacionalnega glasbenega izraza predstavlja enega najpomembnejših slogovnih preobratov v hrvaški umetniški glasbi. Prav tako se vse bolj kažejo prizadevanja skladateljev po uporabi sodobnejših skladateljskih postopkov, s katerimi bi se približali evropskim sodobnikom in dvignili raven domače umetniške literature.

V takšnih razmerah zablesti ime Blagoja Berse, ki je s praizvedbo opere *Oganj*, 12. januarja 1911 v Zagrebu, doživel velik uspeh. Zaradi značilnosti skladateljskega izraza, kot so tehnična uglašenost, virtuozna instrumentacija in sodobni skladateljski slog, se je že v svojem času uveljavil kot skladatelj, ki je prekašal svoje sodobnike.⁶ Znotraj Bersovega dolgoletnega skladateljstva, ki je trajalo 42 let (1891–1933), večina del datira do zaposlitve na Glasbeni akademiji v Zagrebu oziroma do začetka skladateljevega posvečanja pedagoškemu delu z mladimi generacijami. Zaradi prenašanja znanja, izkušenj in ustvarjalnega žara mu je ostajalo vse manj časa za skladanje. To dejstvo ga (sodeč po njegovih dnevniških zapisih) ni pustilo ravnodušnega. Bersa je zapisal: »Že približno osem mesecev ne delam ničesar zase, ničesar ne skladam! ... Povsem sem se posvetil delu za šolo. Vsak dan, večkrat na dan, delam, se pripravljam za predavanja.«⁷ Šest let pozneje zapiše: »Kot umetnik sem storil samomor v trenutku, ko sem prenehal ustvarjati zaradi

5 E. Sedak, »Predgovor,« v B. Bersa, *Korespondencija 1* (Zagreb; Hrvatski glazbeni zavod, 2011), 8, 9.

6 M. Kuntarić, *Blagoje Bersa* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1959), 7.

7 B. Bersa, *Dnevnik i uspomene*, prir. E. Sedak i N. Bezić (Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2010), 263.

dela za šolo, ki me poponoma absorbiralo. Kljub temu me izjemno zadovoljuje.«⁸

Čeprav je največ Bersovih del nastalo v času bivanja na Dunaju, so ga otežene življenjske okoliščine in zagotavljanje življenjske eksistence pogosto zavirali pri uresničevanju vseh idej, načrtov, skic: »Nenehno razmišljam, sanjam ... a kljub temu dajam svojo celotno energijo drugim, delam, da bi preživel, aranžiram za Herzmanskega in tako minevajo dnevi, tudi leta. Kdaj bom pa izdelal tisto, kar sem hotel in ... moral? Moja domovina me pušča, da vegetiram naprej, namesto da me pokliče in mi podari polje, na katerem bi lahko nekaj ustvaril ...«⁹ Najcelovitejša znanstvena raziskava umetnikovega poustvarjalnega delovanja je opravljena v raziskovano-založniškem projektu *Zbrana dela Blagoja Berse*. Projekt je začel Hrvaški glasbeni zavod s partnerji – Narodno in univerzitetno knjižnico v Zagrebu ter Razredom za glasbeno umetnost in muzikologijo Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. V okviru projekta (2008–2019) je bila objavljena knjiga avtorice dr. Nade Bezić *Tematski seznam skladb Blagoja Berse*, ki prinaša podatke o celotnem skladateljevem opusu. Knjiga bo v pričujočem prispevku predstavljala vir za prikaz Bersove ustvarjalnosti.

Umetnikov opus vsebuje 110 dokončanih in 34 nedokončanih del.¹⁰ Zajema samospeve (29), skladbe za glas in orkester (4), duete z instrumentalno spremljavo (2), zborovske skladbe a cappella in z instrumentalno spremljavo (12), skladbe za klavir (36), komorne skladbe (8), skladbe za orkester (8), melodrame za recitatorja in orkester (5), scensko glasbo (1) ter filmsko glasbo (1).

Samospēvi

Poleg skladb za klavir samospēvi predstavljajo najštevilčnejšo glasbeno zvrst v Bersovem opusu (29 skladb). Enako kot pri drugih delih se tudi pri njih odraža vpliv okolja, v katerem so nastajali, oziroma vpliv pod-

8 Bersa, *Dnevnik i uspomene*, 339.

9 Bersa, 116.

10 Bersova glasbena rokopisna zapuščina se hrani v trezorju Zbirke muzikalij in zvočnih materialov Narodne in univerzitetne knjižnice v Zagrebu (Đ. Brezak-Lugarić, ur., *Blagoje Bersa 1873.–1934.: katalog djela u fondu Zbirke muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice* (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2004).

ročja z evropsko glasbeno tradicijo.¹¹ Dela so skladana na hrvaške, nemške, italijanske in francoske verze. Skoraj vsa so pisana za glas in klavir, z izjemo *Mio povero amor*, ki je skladana za glas, flavto in klavir. Bersa je uglasbil besedila Lovrića, Ibsna, Bouchora, Volkerja, Lermontova, Goetheja, Siebla, Herderja idr. Z ozirom na število del večje zanimanje kaže za verze Heineja, brata Josipa Bersa in Preradovića. Izbira omenjenih avtorjev kaže njegovo naklonjenost romantičnim besedilom oziroma takšnim, ki so nastala v romantični tradiciji.¹² Tematsko so raznolika: ljubezenska (*Ein Lied der Liebe*), refleksivna (*Crni dan*), legendarna ali eksotična (*Auf den Wällen Salamanka's*) in tradicijska (*Jelica*); prav tako poetizirajo naravo (*Meeresleuchten*).¹³ Glede na Bersov introvertirani značaj pomembno mesto zavzemajo tudi razmišljanja o smrti (*Seh duš dan*, *Mein süßes Lieb, wenn du im Grab*, *La fête des morts*).¹⁴

Izmed del, v katerih se kaže vpliv hrvaške glasbene tradicije, še zlasti izstopa samospev *Seh duš dan* (*Na verne duše*), ki je nastal na besedilo Vladimirja Nazorja. Bersa v njem s pomočjo glasbenega izraza presega okvire literarnega izvirnika, ki je pisan v čakavskem narečju.¹⁵ Skladba sodi med najuspešnejša dela znotraj celotnega avtorjevega opusa in zavzema posebno mesto v zgodovini hrvaškega samospeva.

Muzikologinja Koraljka Kos v Bersovem harmonskem izrazu zaznava poznoromantični karakter, ki je značilen za »prehodno« generacijo hrvaških skladateljev.¹⁶ Elementi impresionizma se kažejo v šir-

11 L. Županović, »Vokalne skladbe Blagoja Berse,« v *Blagoje Bersa, Izabrana djela I. Vokalne skladbe*, ur. L. Županović (Zagreb: Društvo hrvatskih skladatelja, 1973), IX.

12 K. Kos, *Hrvatska umjetnička popijevka* (Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2014), 63.

13 K. Kos, »Hrvatska umjetnička popijevka od Lisinskog do Berse,« v *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 337, ur. J. Andreis (Zagreb: JAZU, 1965), 387.

14 L. Županović, *Blagoje Bersa: život i djelo* (Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske, 1974), 22.

15 Županović, *Blagoje Bersa*, 23.

16 Za Koraljko Kos (»Hrvatska umjetnička popijevka,« 371) je »prehodno« v hrvaški glasbi obdobje, ki zajema prva dva desetletja 20. stoletja in predstavlja povezavo med obdobjem Zajca in moderno hrvaško glasbo. V tem obdobju loči dve skupini skladateljev. Prvo skupino povezuje s kozmopolitskim karakterjem in z jasnejšo uporabo novih glasbenih tendenc. Vanjo sodijo Blagoje Bersa (1873–1934), Vjekoslav Rosenberg-Ružić (1870–1954) in Josip Hatze (1879–1959). V drugo skupino uvršča Slavomirja Grančarića (1878–1941) in Luja Šafranek-Kavića (1882–1940) ter pravi, da je v njunem glasbenem izrazu moč čutiti poveza-vo s folkloro.

jenju strukture akordov na septakord, nonakord itd. (*Meeresleuchten, Ne znam šta je*). Nov pogled na zgradbo akordov očitno omogoča tudi bogatejšo in svobodnejšo uporabo le-teh. Med elementi s poudarjeno ekspresivnostjo Koraljka Kos navaja kromatiko, ustvarjeno z alteracijo tonov znotraj posamičnih akordov, kromatično gibanje akorskega sosledja ter nenadne spremembe tonalitete (*Ne znam šta je, Crni dan, Und als ich so lange*). Bogastvo harmonskega izraza, prežeto s poznoromantično sintezo impresivnih in ekspresivnih elementov, se še zlasti kaže v skladbi *Ein Lied der Liebe*.

Melodika Bersovih samospevov se razvija pod vplivom kompleksnejše harmonske osnovne, podprte s svobodnejšo ritmiko. S kromatiko prežeta harmonija spodbuja drznejše gibanje melodije v smislu intervalov, še zlasti v dramskih vrhuncih (*Und als ich so lange*) ali se – kot posebni refleks pojačane izraznosti – reducira na dramsko deklamacijo (*Crni dan*).¹⁷ Vpliv pesniškega metruma na ritem melodij se kaže z razčlenitvijo osnovnih notnih vrednosti na triole, kvartole in skupine šestnajstink. Koraljka Kos dodaja, da je za večino samospevov značilna ritmično izjemno okretna melodika, ponekod uresničena tudi po načelu horizontalne poliritmike in s pomočjo pogoste uporabe asimetričnih ritmov. Poznoromantična harmonija se kaže tudi v klavirski spremljavi, ki se naslanja na kromatiko, ostinatna gibanja in prehodne tone. V samospevih je Bersov klavirski slog ponekod enostaven in lahkoten, drugod razvejan, celo do takšne mere, da postane sredstvo dramske napeposti. Prevladujoče strofične in tridelne oblike dokazujejo skladateljevo naklonjenost tradicionalnim formalnim okvirom. Prekomponirani samospevi se redkeje pojavljajo.

Skladbe za glas in orkester ali več instrumentov

V *Tematskem seznamu skladb Blagoja Berse* muzikologinja Nada Bezić v posebno skupino uvršča skladbe za glas in orkester ali več instrumentov. Na tem seznamu se nahajajo štiri dela. Skladbi *Na moru* (za sopran in orkester) in *Mrtvoj dragoj* (za tenor in dva godalna kvarteta) sta izvirno pisani za glas in orkester ali več instrumentov. Med Bersove priredbe lastnih samospevov prištevamo skladbi *Robinjica* (za alt in orkester, priredba istoimenega samospeva iz l. 1903) in *Meeresleuchten* (za glas in orkester, priredba istoimenega samospeva iz l. 1906).

17 Kos, »Hrvatska umjetnička popijevka,« 383.

Zborovske in druge večglasne skladbe

Na področju vokalne glasbe je Bersa poleg samospevov pisal tudi zborovske skladbe (12 del) ter duete z instrumentalno spremljavo (dve skladbi). Število del odkriva skromnejši interes skladatelja za tovrstne glasbene oblike. Najznamenitejše delo je cikel *Tri pejsaža* (1920–1921): 1. *Mjesečina* za mešani zbor a cappella, 2. *Jesen* (za mešani zbor in manjši instrumentalni ansambel) in 3. *Prvi snijeg* (za moški zbor in manjši instrumentalni ansambel). Njegov ustvarjalni prostor je »določen z avtorjevo glasbeno transpozicijo lastnih intenzivnih doživetij letnih časov in potrebo po tonski fiksaciji intimnih psiholoških stanj v negotovem kontekstu njegove končne vrnitve na Hrvaško«. ¹⁸ Impresionistični cikel je zaokrožena glasbena celota. Kompaktnost treh skladb Bersa uresničuje z enotnim vzdušjem, s sorodnimi tonalitetami, podobnimi tempi in harmonsko-formalnimi koncepti ter z uporabo enakih kompozicijsko-tehničnih rešitev. ¹⁹ Glasovi so obravnavani kot instrumenti, brez besedila. Na ta način skladatelj širi svoj glasbeni izraz in predstavlja nove reproduktivne in razvojne možnosti zborovske zasedbe. ²⁰ Kot smo že omenili, je Bersa v času bivanja na Dunaju spremljal okoliščine v domovini in je zato v njegovem zborovskem opusu moč ponekod opaziti vpliv hrvaških političnih ter kulturnih dogajanj. Skladbo *Ljudevitu Gaju* (za 10-članski mešani zbor a cappella, 1909), je napisal ob stoti obletnici rojstva tega znamenitega ilirca. Na besedilo Preradovićeve pesmi je skladal *Zora puca, bit će dana* (za sopran, alt in bariton solo, mešani zbor in klavir). Del zborovskega opusa tvorijo dela nabožnega karakterja, a je njihova umetniška vrednost skromnejša. ²¹ Pomembno delo znotraj pričujoče glasbene zvrsti je tudi *Harmonizacija narodnih pjesama iz Dalmacije* (za moški zbor).

Klavirske skladbe

Bersovo poustvarjalno delovanje izstopa tudi na področju klavirske literature. Naklonjenost klavirju se kaže skozi njegovo celotno ustvarjalno obdobje, zato ne preseneča dejstvo, da največje število skladb sodi

18 M. Bergamo, »Glazbenička praksa i pjesnička intima uz izdanje Bersine zborske ostavštine,« v *Blagoje Bersa djela za zbor*, ur. M. Bergamo in P. Bergamo (Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2010), VI.

19 Kuntarić, *Blagoje Bersa*, 20.

20 L. Županović, »Značenje Blagoja Berse,« 73.

21 L. Županović, »Blagoje Bersa i duhovna glazba,« *Sveta Cecilija* 43, št. 3 (1973), 75.

ravno na to področje (36). Zagotovo je k temu prispevalo dejstvo, da je bil sam skladatelj izvrsten pianist. Znotraj klavirskega opusa se nahajajo izjemno vredna dela, ki hkrati predstavljajo pomemben prispevek k razvoju hrvaške klavirske literature v celoti (npr. *Balada v d-molu*, *Na žal*, *Na način starih – Airs de ballet*).²² Od prvih del, ki odražajo zanimanje za plese (*Valček v a-molu*, *Menuet*), preko skladb, ki afirmirajo klasične oblike (*Sonata v C-duru*, *Tema z variacijami op. 15* iz leta 1899), do najbolj razširjenih romantičnih miniatur (*Na način starih – Airs de ballet*), se kaže Bersova skladateljska pot in njen razvoj. Čeprav je ta del opusa zapolnjen tudi z obsežnejšimi klavirskimi stvaritvami (*Balada v d-molu*, *Ferije – nema više škole!*), je najpogostejši oblikovni izraz, s pomočjo katerega skladatelju uspe najbolje ilustrirati razpoloženja in misli, miniatura. Bersovo najpomembnejše klavirsko delo je skladba *Na način starih – Airs de ballet* (1926),²³ ki je nastala po navdihu »plesnih oblik francoskih ‘Ballet de cour’ iz XVII. in XVIII. stoletja«.²⁴

Županović opaža, da je večji del klavirskih skladb v funkciji tonske dopolnitve njegovega *Dnevnika*, ki se mu intimno odpira (npr. *Mélancolie*). Poudarja tudi evolucijsko stran opusa, od *Notturna* »vse do prefinjene uporabe vzdušja starih načinov in polimetričnosti v *Baladi v d-molu*, *Na način starih*«. ²⁵ Podobno opaža tudi Marija Bergamo, ki vidi skladateljevo očaranost nad zvokom kot gonilno silo pri njegovih klavirskih skladbah. ²⁶ Kaže se tudi vpliv evropskih glasbenih vzornikov (*Notturmo* – Chopin, *Mélancolie* – Grieg, *Na žal* – Debussy).

Med skladbami nabožnega značaja izstopajo *Jugoslavenske božične pjesme*.²⁷ V njih je Bersa harmoniziral hrvaške božične pesmi (napevi iz

22 L. Županović, »Skladbe za glasovir Blagoja Berse,« v *Blagoje Bersa, Izabrana djela II. Skladbe za glasovir*, ur. L. Županović (Zagreb: Društvo hrvatskih skladatelja, 1973), X.

23 Bersovo suito *V starem slogu – Airs de ballet* tvorijo tri delno prirejene miniature: *Fantasia breve*, *Scherzo* op. 62 in *L'heure de rêveries*.

24 K. Kovačević, *Hrvatski kompozitori i njihova djela* (Zagreb: Naprijed, 1960), 38.

25 Lovro Županović, *Blagoje Bersa*, 29.

26 M. Bergamo, »Glasovirski dnevnički zapisi Blagoja Berse: 'Što mi duša šapće', to sam stavio u note.' (Dnevnik, 28. XII. 1914),« v *Blagoje Bersa, Djela za klavir*, ur. M. Bergamo i P. Bergamo (Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2010), VII.

27 »Pridevnik 'jugoslovanski' je očitno dodan zaradi navdušenja nad takrat novonastalo državo, čeprav je jasno, da so napevi izključno z območja današnje Hrvatske« (Županović, »Blagoje Bersa i duhovna glazba«, 75).

Bersovega rojstnega kraja, Dalmacije). Delo je objavila založba *Edition Slave*,²⁸ pri kateri je delal skladatelj sam.

Komorna glasba

Na področju komorne glasbe je Bersa zapustil le osem del. Večina skladb izvira iz skladateljevega zgodnjega ustvarjalnega obdobja. Tradicionalne klasične oblike se kažejo v *Godalnem kvartetu v c-molu* (izgubljen), klavirskem *Triu* in deloma *Menuetu* (za godalni kvartet), ki je slogovno soroden zgodnjim Mozartovim menuetnim stavkom.²⁹ Romantične tendence se kažejo v skladbah *Povero Tonin* in *Rêverie*. Komorna glasba ima najmanjši pomen znotraj celotnega skladateljevega opusa.

Skladbe za orkester

Bersov opus za orkester predstavlja temelj novega razvoja hrvaške simfonične glasbe. Vrednost teh skladb se nahaja v orkstraciji in oblikah ter instrumentaciji.³⁰ Skladateljeva naklonjenost ustvarjanju pod vplivom zunajglasbenih dogodkov prihaja do izraza skozi večino celotnega opusa, a še zlasti v njegovih skladbah za orkester. Na področju instrumentacije se kažejo Bersov velik skladateljski potencial in dragocene izkušnje, ki jih je pridobil med bivanjem na Dunaju.³¹ Virtuozna in v tehničnem smislu dodelana instrumentacija avtorjev orkestralni opus povzdiguje na raven evropskih sodobnikov. Vrsta del temelji na načelih koloritne instrumentacije Rimski-Korsakova, medtem ko je pri preglednosti in smislu pri podrobnostih moč opaziti vpliv R. Straussa. Med orkestralnimi deli (šest skladb) izstopajo *Dramatska uvertira*, *Idila* in *Capriccio-Scherzo*, ki jih je skladatelj načrtoval kot prve tri stavke *Simfonije u c-molu*

28 Dunajsko založbo *Edition Slave* (1918–1923) je ustanovil Dubrovčan Milan Obuljen, cilj pa je bil promoviranje hrvaških skladateljev (Blagoje Bersa, Jakov Gotovac, Josip Hatze, Dora Pejačević, Ivo Tijardović itd.). Poleg založbene dejavnosti so na Dunaju organizirali koncerte, tekmovanja skladateljev, ukvarjali so se tudi z izdajo revije in s prevajanjem glasbene literature v hrvaški jezik (N. Bezić, »Edition Slave (Slavenski izdavački zavod)«, v *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, ur. R. Flotzinger in B. Boisis, zadnja sprememba 18. februar, 2002, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_E/Edition_Slave.xml).

29 Kuntarić, *Blagoje Bersa*, 33.

30 Kuntarić, 44–45.

31 V okviru angažmaja za dunajsko založbo *Doblinger* je Bersa prirejal klavirske izvlečke scenskih del in aranžiral dela drugih skladateljev.

op. 25,³² a se danes izvajajo kot samostojna orkestralna dela z omenjenimi nazivi.³³ V najuspešnejšem (klasično oblikovanem sonatnem) stavku *Dramatska uvertora* se kaže vpliv pozne romantike, medtem ko širokopotezne melodične fraze, harmonija in instrumentacije spominjajo na dela Čajkovskega.³⁴ Kontrastna *Idila* s tridelno dispozicijo vsebuje lirsko vzdušje z melodičnimi konturami in harmonijami, ki odkrivajo Wagnerjev vpliv, medtem ko v tridelnem *Capricciu-Scherzu* najbolj do izraza prihaja Bersova individualnost. Simfonična pesnitev *Sunčana polja* je skladateljevo najpomembnejše orkestralno delo.³⁵ Skladba je zasnovana kot del diptiha s simfonično pesmijo *Sablasti*, ki je nastala nekaj let pozneje. Diptih je vsebinsko kontrastno zasnovan (»‘Sablastim’, manifestaciji temačnih nočnih sil, sledijo ‘Sunčana polja’ kot himna svetlobi in lepoti«).³⁶ V obeh delih prihajata do izraza Bersova naklonjenost programski glasbi in smisel za uporabo nevsakdanjih kolorističnih učinkov. Priloženo vsebino programa v *Sunčanih poljih* (»Dalmacija. Poleti opoldne. Veliko sonca, sopara ...«) Bersa uspešno uresničuje s pomočjo velikega kontrasta moči in bleščečega zvoka, umirjanja in močnega stopnjevanja.³⁷

Rezultat namena, da bi, kolikor je možno, zamišljen program prikazal glasbeno avtentično, se kaže v uporabi nekoliko skromnejše instrumentalne zasedbe in nenavadnejših učinkov. Uporaba stereozvoka v *Sunčanih poljih* (»trobente in pozavne odzgoraj z galerije«) Bersa

32 Programska, avtobiografska in nedokončana simfonija z naslovom *Sinfonia tragica – Quattro ricordi della mia vita* je nastala med letoma 1898 in 1902. Skozi štiri stavke so prikazani določeni življenjski trenutki: študij na Dunaju (prvi stavek), čas poroke (drugi stavek), ironična usoda iskanja zaposlitve (tretji stavek) in potovanje v novo življenje ter uresničitev sanj o umetnosti (četrti stavek v skicah) (J. Andreis, *Povijest glazbe: knjiga 4* (Zagreb: Liber, 1989), 295).

33 Bersove skice IV. stavka (*Finale*) so ostale nedokončane. Njegov učenec, Zvonimir Bradić, je dokončal del, a njegov zaključek simfonije kljub temu ni zaživel v izvajalski praksi (M. Tarbuk, »Orkestralna intima Blagoja Berse,« v *Blagoje Bersa, Idila: za simfonijski orkestar*, ur. M. Tarbuk (Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2012), VII).

34 Kuntarić, *Blagoje Bersa*, 48.

35 Bersa je *Sončna polja* začel skladati na Dunaju, v času ko je bila prva svetovna vojna še v zagonu. Težko psihološko ozračje, boj za lastno eksistenco in pričakovane vrnitve v domovino so v skladatelju prebudili željo po ustvarjanju arhitektonsko večjega dela z nazivom *Moja domovina*, po vzoru na simfonični cikel *Ma vlast* B. Smetane, a se takšen načrt ni uresničil (M. Cipra, *Sunčana polja Blagoja Berse* (Zagreb: Radničko sveučilište »Moša Pijade«, 1967), 42).

36 Kuntarić, *Blagoje Bersa*, 53.

37 Andreis, *Povijest glazbe*, 295.

dopolnjuje s poudarjeno uporabo tolkal (npr. ropotulje in naprave za veter) v *Sablastih*.³⁸ Znotraj diptiha je moč opaziti elemente, ki so sicer značilni za ljudsko glasbo. V *Sablastih* se v orkestralni partituri pojavljajo tambure in pastirska piščal (dvojnica), medtem ko v *Sunčanih poljih* izstopajo ostinatni bas z gibanjem tonika – dominanta, uporaba zvečane sekunde v melodiji, asimetrija ritma in melodije, uporaba starih tonovskih načinov itd. Izvirna zasnova in izjemna zvokovna realizacija, v kateri se kaže Bersovo mojstrsko obvladovanje orkestralnih barv, delo uvrščata med viške hrvaške simfonične umetnosti prve polovice 20. stoletja.³⁹

Glasbeno-scenska dela in glasba za film

Bersa je bil naklonjen literarnem izrazu in gledališču od mladosti, zato ne preseneča, da je moč v glasbeno-scenskih delih najti nekatera izmed njegovih najpomembnejših del.⁴⁰ Med enajstimi deli s tega področja⁴¹ še zlasti izstopata operi *Oganj* in *Postolar od Delfta*.⁴²

Bersa je svojo najpomembnejšo stvaritev in hkrati največje operno delo, nastalo na Hrvaškem v prvih desetletjih 20. stoletja, opero *Oganj*, skladal na libreto A. M. Willnerja. To delo je sveže v pogledu tematike in glasbene realizacije. Močno se odraža vpliv sodobnih glasbenih gibanj v operni umetnosti na prehodu 19. v 20. stoletje. V rdeči niti besedila, ki tematizira odrešilno moč ljubezni, je prisoten Wagnerjev vpliv. Realistični prikaz življenja brez olepševanja je blizu Pucciniju in novejši italijanski veristični operi.⁴³ V prikazu se Bersa dotakne problematike delavcev in razredne delitve v družbi, s čimer pokaže iskreno zanimanje za življenjske težave in usode posameznikov. Težišče glasbe se nahaja v orkestru, ki z bogatim glasbenim izrazom in s smislom

38 Županović, *Blagoje Bersa*, 44.

39 M. Tarbuk, »Sunčana polja: koncepti kontekst,« v *Blagoje Bersa, Sunčana polja*, ur. M. Tarbuk (Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2013), VII.

40 Odraščanje v umetniškem okolju je omlademu Bersi omogočalo izražanje s pomočjo pisane besede. Nada Bezić v *Tematskem seznamu skladb Blagoja Berse* naveda 21 literarnih del (Bezić, *Tematski popis*, 436–438).

41 Bersa je skladal opere (4), melodrame za recitatorja in orkester (recitiranje ob orkestralni ilustraciji, pet skladb), glasbo za nemi film *Vila der Narenta* (*Neretvanska vila*) in scensko glasbo za dramo *Antigona*.

42 Prvi Bersov operni poskus je enodejanka *La serva padrona*, skladana v italijanščini. Sledila ji je opera *Jelka*, edina opera, nastala v hrvaščini, medtem ko sta ostali dve, *Oganj* in *Postolar od Delfta*, skladani na nemško besedilo.

43 Cipra, *Sunčana polja*, 51.

za gradacijo uspešno ponazarja tako lirske kot tudi dramske trenutke. Poleg občutka za izdelavo podrobnosti Bersa premišljeno oblikuje velike celote, v katerih izstopa poudarjanje nasprotij.⁴⁴ Glasbeno teksturo bogatijo poznoromantične harmonije, od postopnih kvartsekstakordov, četverozvokov in obratov do sekundakordov in nonakordov.⁴⁵ Melodična gibanja vsebujejo številne alteracije, kromatiko in celostopenjska gibanja. Ritmična vsebina je bogata in raznolika zaradi istočasne uporabe različnih ritmičnih obrazcev, ki ustvarjajo občutek gibanja in vznemirjenja.⁴⁶ Velik uspeh opere *Oganj* je Berso uvrstil med najpomembnejše hrvaške skladatelje, hkrati pa je postal »edini avtentični predstavnik naše [t. hrvaške] glasbene avangarde«.⁴⁷

Četrta in hkrati zadnja dokončana opera, *Postolar od Delfta*, prav tako sodi med Bersova pomembnejša dela. Prvič je bila izvedena v Zagrebu, tri leta po velikem uspehu opere *Oganj*. Čeprav glasba prispeva k ustvarjanju prijetnih scenskih učinkov, melodični in harmonični izraz občasno mejita na dunajsko opereto. Vsebinska prežetost opere *Postolar od Delfta* s komično-fantastični elementi Bersi karakterno ni ustrezala. Opera je nastala v drugih okoliščinah, kar je vplivalo na nekoliko manjši uspeh v primerjavi s prejšnjim opernim delom.⁴⁸ Ugotovitve Marije Kuntarić na enostaven način povzemajo razlike med dvema operama: »*Oganj* je rezultat navdušenja in inspiracije, medtem ko je *Postolar iz Delfta* dobro napisana opera s strani spretnega in izurjenega glasbenika.«⁴⁹

Pete opere, *Raskolnikova*, po romanu Dostojevskega *Zločin in kazen*, ni uspel dokončati kljub dolgoletnemu angažmaju (1903–1934?). Določene celote, dokončane v obliki klavirskih izvlečkov, nakazujejo na iskanje novih zvočnih učinkov. Skice odkrivajo za tisti čas še neuveljavljene postopke, ki spominjajo na prepariranje instrumentov (papir med žicami harfe, prekrivanje bobna s platnom).⁵⁰

44 H. Pettan, »Kazališna djela Blagoja Berse,« *Zvuk* 1 (1974), 42.

45 Pettan, »Kazališna djela,« 42.

46 Pettan, 44.

47 L. Županović, »Oganj Blagoja Berse,« v *Blagoje Bersa, Izabrana djela IV. Oganj, glasovirski izvadak skladateljev*, ur. L. Županović (Zagreb: Društvo hrvatskih skladatelja, 1973), XI.

48 Med skladanjem Čevljarja iz Delfta je bil Bersa obremenjen z delom za založbo Doblinger, kar je zagotovo vplivalo na motivacijo in umetniško produktivnost.

49 Kuntarić, *Blagoje Bersa*, 96.

50 Andreis, *Povijest glazbe*, 294–295.

Pedagoško delo

Že v uvodnem delu pričujočega prispevka je bil poudarjen pomen Bersova delovanja kot profesorja instrumentacije in kompozicije na zagrebški Glasbeni akademiji, kjer je poučeval številne hrvaške skladatelje. Veljal je za vrhunskega in odgovornega profesorja, temeljitega in zmeraj dobro pripravljenega, ki je predano delal z mladimi skladatelji. Kot intelektuallec, moralna in skladateljska avtoriteta je užival polno zaupanje številnih generacij študentov. Poudarjal je vpliv razgledanosti, marljivosti pri delu in nenehne težnje po umetniški nadgradnji. Njegov individualni pristop, odprtost in razgledanost so študentom omogočali razvoj osebnega umetniškega sloga, ne glede na to, ali so se sami nagibali romantiki, impresionizmu, modernemu ali nacionalnemu slogu.

Sinteza umetniškega prispevka

Blagoje Bersa je bil eden najpomembnejših glasbenih umetnikov v prvih treh desetletjih 20. stoletja. Kot izrazit romantik je v svojo glasbo vnašal subjektivni izraz, v katerem se kažejo odsevi trenutnih razpoloženj. Stiki s sodobnimi evropskimi glasbenimi tokovi so oplemenili njegov skladateljski jezik, ki je hkrati nenehno ostajal v okviru tonalitetnega. Četudi se v njegovem umetniškem izrazu kažejo različni vplivi, kot so, denimo, virtuoza instrumentacija Rimski-Korsakova, ekspresionizem R. Straussa, verizem italijanskih skladateljev, vpliv Wagnerja, vpliv slovanskih skladateljev (Čajkovskega in Smetane), obrisi dunajske opere in operete itd., njihova prisotnost ne zmanjšuje poustvarjalnega pomena in umetniške vrednosti njegovih del. Najpomembnejši prispevek skladateljevega ustvarjanja se kaže na področjih operne in orkestralne glasbe ter samospeva. Bersova opera *Oganj* je prvo hrvaško sodobno operno delo in z ozirom na vsebino, slog in tehnično urejenosti predstavlja preobrat na področju scenske umetnosti na Hrvaškem. Pomen skladateljevega simfoničnega opusa se nahaja v virtuozni in tehnični dodelanosti instrumentacije, s čimer je hrvaška simfonična dela povzdignil na raven svojih evropskih sodobnikov. Njegov skladateljski prispevek se kaže tudi v delih za glas in orkester, v zborovskih skladbah, klavirskih in komornih delih, melodramah za recitatorja in orkester ter v glasbi za film. Znotraj opusa se nahaja precejšnje število nedokončanih del (34 skladb). Poleg skladanja se je Bersa loteval prirejanja in aranžiranja skladb drugih skladateljev ter narodnih in nabožnih melodij. Čeprav je v njegovih delih le poredkoma moč opaziti vpliv narodne glasbe, je

cenil in spodbujal prizadevanja mladih skladateljev nove, nacionalne glasbene smeri. Njegovo predano in odgovorno delo je močno prispevalo k razvoju študija instrumentacije na Hrvaškem, s čimer je vplival na vrsto mladih skladateljev, ki so pozneje pomembno prispevali k razvoju hrvaške umetniške glasbe. Kot človek, intelektualec in umetnik je zaznamoval neko celotno obdobje, ki je v razvoju glasbene ustvarjalnosti na Hrvaškem pustilo trajen pečat, in si na ta način zaslužil pomembno mesto v zgodovini hrvaške glasbe.